

TOPONÍMIA DELS POBLES VALENCIANS

GANDIA I BENIRREDRÀ

LA SAFOR

ACADEMIA
VALENCIANA
DE LA LLINGUA

AJUNTAMENT
DE BENIRREDRÀ

AJUNTAMENT
DE GANDIA

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA
SECCIÓ D'ONOMÀSTICA

COORDINACIÓ I GESTIÓ
Unitat de Recursos Tecnicolingüístics

RECULL
Ramon Millet i Pons

TEXT
Jesús E. Alonso López

DISSENY
Vicent Almar

MAQUETACIÓ I GRAFISME
Guillermo Tomás Lull

© Acadèmia Valenciana de la Llengua

Col·lecció: Onomàstica i Toponímia
Sèrie: Toponímia dels Pobles Valencians
Gandia i Beniredrà, 101

Editat per: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua
Av. de la Constitució, 284
46019 València
Tel.: 96 387 40 23
Adreça electrònica: avl@gva.es

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de Gandia, de l'Ajuntament de Benirredrà i del CEIC
Alfons el Vell

ISBN: 84-482-4456-7
Depòsit legal: V-4356-2006
Impressió: Gràfiques Vimar, SL

www.avl.gva.es

GANDIA

És el cap comarcal de la Safor i, funcionalment, d'una àrea més extensa. El terme municipal té una extensió de 60,80 km² i l'habiten 62.344 persones en augment accelerat. Inclou els antics pobles de Beniopa i Benipeixcar, així com els barris marítims del Grau i de la Platja.

La formació de Gandia com a nucli urbà és paral·lela al procés de conquesta cristjana i a la constitució d'una xarxa de ciutats per iniciativa i interès reial. És raonable pensar que els habitants de la vila de Bairén baixaren per construir-la a partir de privilegis reials que, entre altres coses, possibilitaren la construcció de muralles, la celebració de mercats i fires i la construcció de servicis públics. Sense tindre grans dimensions, prompte esdevindrà una vila farcida de cavallers, un centre comercial i, al capdavant, un centre polític amb la cessió a Pere de Ribagorça l'any 1323, i amb la constitució del ducat reial l'any 1399. La vila, elevada al rang de ciutat en el segle XVII, tenia autonomia de funcionament, consell propi i jurisdicció general, que comprenia l'antic terme de Bairén.

En la baixa edat mitjana alguns cavallers es van dedicar a la literatura fins al punt d'esdevindre escriptors de renom universal: Ausiàs March, Joanot Martorell i Roís de Corella són els més destacats. Després de la mort d'Alfons el Jove el ducat retornà a la corona, però l'any 1425 el rei Alfons cedí el ducat al seu germà, l'infant Joan, rei de Navarra; el seu fill, príncep de Viana, heretà el ducat i d'ell passà a Joana Enríquez, dona de Joan II. La crisi municipal que es viu en aquells moments només se superarà amb l'arribada i el patrocini dels Borja des del 1483. Llavors, la vila pren una nova espenta: l'any 1499 la parròquia de Santa Maria esdevé seu col·legial i, cap a mitjan segle XVI, es completa un eixample emmurallat dins del qual quedarà una universitat jesuítica i dos convents d'advocació franciscana. El quart duc, Francesc de Borja, segella la història familiar i gandiana amb un alé de santedat i cultura contrareformista.

L'any 1740, per motius fiscals, tingué lloc la subdivisió definitiva del terme general de Gandia entre els pobles circumdants i la pròpia ciutat. El 1748 el ducat passà a les mans dels Pimentel, comtes ducs de Benavente, i després, a la poderosíssima família dels Téllez Girón, ducs d'Osuna. Al començament del segle XIX, la ciutat de Gandia es trau de damunt la tutela ducal i, amb el signe de la moderació política, emprén una tasca de modernització global. És cap al final del segle quan trenca definitivament la seua closca, s'enderroquen les muralles i s'eixampla, primer cap al Prado, al sud, i després cap a la zona ferroviària. També a la fi del segle, la construcció del ferrocarril de Carcaixent a Dénia, la línia a Alcoi i el port la situen en bones condicions per a la consolidació de la funció directiva d'un espai cada vegada més ample. Les sèries de l'arxiu de la Seu s'inicien l'any 1540. L'Arxiu Històric de la Ciutat conté fons municipals des del segle XIV i d'altres notariais, senyorials, familiars i d'imatges, els quals s'eixamplen a través de donacions i adquisicions.

El Raval de Gandia era un recinte emmurallat, separat de la vila, que durant l'edat mitjana tenia una organització pròpia i una certa autonomia. Este fet donà origen a nombrosos conflictes i pleits a causa, sobretot, de les competències d'alguns càrrecs com el mostassaf. En el segle XVI, després de la revolta agermanada, els musulmans del Raval foren batejats a la força; l'antiga mesquita fou convertida en església cristiana l'any 1534, annexa a la

Col·legial de Gandia. D'esta depenien les alqueries de Martorell, Morera i Benieto, però les dos últimes foren adjudicades a Almoines amb la nova ordenació de 1574. A finals d'aquell segle ja hi havia 30 cases de cristians, per 60 de moriscs. Amb l'expulsió del 1609, les cases i les terres de moriscs foren ocupades per nous pobladors procedents, en la major part dels casos, de la rodalia. El barri del Raval, habitat tradicionalment per veïns pobres i jornalers, havia començat a formar-se a partir del pont d'Oliva, als inicis del segle XIV. Hi havia un carrer porticat ple d'obradors dels artesans; les portes principals del recinte eren la de Sant Salvador, que mirava cap a Martorell; la d'Oliva, cap al pont vell, i la de Sant Ponç.

Beniopa

Beniopa està situat a la vora del barranc que pren el seu nom i el segella; ha sigut sempre un nucli de proporcions considerables, nascut al voltant de les places Major i de la Presó. A mitjan segle XIII, Jaume I va fer diverses donacions. S'hi concentraren també, el 1275, molts dels musulmans revoltats junt amb Al-Azraq, i després reprimits per Pere Ferrandis d'Ixer. L'any 1323, Beniopa s'incloua en el senyoriu de Gandia, donat a Pere de Ribagorça. Posteriorment va passar a altres famílies nobles, com ara els Cardona, els quals detindrien el domini de la població al llarg del segle XV per a acabar traspasant-lo als Borja. Després de la commoció de les Germanies i la conversió forçosa dels musulmans, l'any 1535 la rectoria de Beniopa es va separar de la de Gandia. En l'últim quart d'aquell segle s'erigí en parròquia independent, amb l'advocació de Maria Magdalena, incloent-hi 71 cases de cristians nous. Comprénia aleshores els annexos d'Alcodar, que tenia església dedicada a la Nostra Senyora, i Benicanena. El 1609, els vells habitants del poble l'abandonaven per sempre més, camí de l'Àfrica.

Entre 1793 i 1805, Beniopa va protagonitzar un sorollós pleit amb Gandia per la possessió de Marxuquera, el qual, finalment, va perdre. L'amollonament del terme no es va fer fins al 1836. En aquells moments, els cronistes feien referència a l'augment demogràfic del poble i a alguns aspectes que li han donat fama, com ara l'activitat dels seus habitants com a llenyaters, la dependència de Gandia i de les seues marjals o la marca de poble de jornalers. Les dones es dedicaven a la cria de planters i als cucs de la seda. El 1885 va patir amb especial virulència un dels últims embats del còlera i es va haver de constituir un cordó sanitari.

A pesar dels recursos interposats i per via de decret, el 1965 perdia la condició de municipi independent. Això va ser molt sentit per les mateixes autoritats i pel conjunt del poble, el qual ha guardat zelosament els seus senyals d'identitat i ha procurat dotar-se d'un màxim de servicis autònoms. L'arxiu parroquial de Beniopa és posterior a la Guerra Civil, llevat de dos llibres sacramentals, iniciats a finals del segle XIX. L'arxiu municipal, amb documents des de l'any 1800, es conserva en l'Arxiu Històric de la Ciutat de Gandia.

Benipeixcar

El duc de Gandia, Alfons el Vell, va donar el lloc de Benipeixcar al seu nét, Hug de Cardona, l'any 1407. Abans, l'havia comprat a Joan Gascó. Any després, passava a les mans de Pere Martorell. En aquells moments, Benipeixcar formava part d'un senyoriu juntament amb Beniopa i el Real. Com li va passar a Benirredrà o a Beniopa, des de ben prompte patiria la pressió de la proximitat de Gandia, particularment en els aspectes fiscals i jurisdiccionals. Amb la fi d'aquell segle XV, Maria Enríquez el recuperà per al

seu ducat eixamplat. Gràcies a unes excavacions recents del Museu Arqueològic de Gandia, s'han pogut documentar restes de cases i enterraments dels habitants musulmans entre els segles XIV i XVII. En l'àmbit parroquial també ha estat lligat al Real i, des de l'any 1574, va estar annexionat a Benirredrà. Des del 1800 posseïx un vicari propi i el 1953 es creà una parròquia independent. L'Església es troba dedicada a sant Cristòfol. Durant el segle XVI contenia una cinquantena de cases de moriscs, les quals es van reduir a la mitat en el segle següent, ja amb repobladors cristians, alguns d'ells d'origen italià. Cap a finals del XIX passava del mig centenar d'habitants, i és entre 1900 i 1965 quan triplica la població, que va augmentar a un ritme molt accelerat, sobretot en els últims anys de l'existència com a municipi.

El terme municipal va ser delimitat amb els pobles veïns el 1740 i el 1965 va ser annexionat a Gandia. Els informes addueixen que el terme era molt menut, que les edificacions no tenien solució de continuïtat amb Gandia, que ja hi havia uns hàbits de vida en comú i que els recursos municipals eren escassos. L'arxiu, amb documents dels segles XIX i XX, es troba ordenat i catalogat en l'Històric de la Ciutat de Gandia. Els *quinque libri* parroquials comencen en el segle XVIII.

El Grau

Els seus orígens no estan del tot clars, si bé ha sigut ocupat des de l'època romana i és ben probable que existira aleshores un fondejador per on eixirien, per via marítima, aquells productes agraris transformats en les vil·les pròximes. Durant segles, hi ha hagut l'anomenada *torre del Grau*, al costat de la qual hi havia una casa habitable i un almodí o magatzem per als productes que havien de ser embarcats. Intimament lligat, per tant, al món marítim, s'instal·lava en uns terrenys no inundables voltats d'un mar que cada any es retirava uns passes. Sembla que el barri del Llavador es va formar a partir de l'anomenada *casa del Llavador*, la qual fitava amb el pont de la Nora i la séquia del Rei, on es llavaven llanes.

En la torre del Grau hi havia antigament soldats del rei encarregats de la vigilància de la costa i, posteriorment, carabiners. També hi havia servicis relacionats amb la sanitat marítima, molt important, ja que les epidèmies com el còlera viatjaven amb els vaixells. Abans de la construcció del port hi havia ja moltes dones i jóvens que treballaven en la preparació de les mercaderies que s'havien d'endur les 500 o 600 embarcacions que anualment s'acostaven a la platja: pansa, taronja, ceba... Els mariners es traslladaven fins a vora mar en carros i, amb l'aigua fins al pit, carregaven les barques. La construcció del port i el ferrocarril d'Alcoi, inaugurats el 1893, representaren un gran pas en l'economia i la demografia. La pesca i l'estiba han sigut les activitats més característiques dels seus habitants, ben organitzats a través de confraries i sindicats.

Alguns autors parlen d'un trasllat de la capella de Sant Nicolau des de Santa Maria de Gandia al Grau en el segle XIV. L'ermita, dedicada al bisbe de Bari i administrada per la vila de Gandia, passà a ser vicaria el 1876 i fou erigida en parròquia l'any 1953.

Estan molt relacionades amb el Grau les partides del Molí de Santa Maria; la Redonda, antic bovalar o zona de pastura d'ús comunal; Venècia, zona inundable, i la Devesa, que fins al segle XIX va ser un gran bosc de pins que separava de la mar les aigües dolces de la marjalera. Era tradició baixar des de Gandia i els pobles a la platja en les festivitats de Sant Jaume,

de Sant Joan i del Crist de la Sang. En els dies centrals de l'estiu s'improvisaven barraques amb canyissos a vora mar i els marells esdevenien un campament. El primer xalet va ser el de Morell, en la primera dècada del segle XX. Els plans urbanístics per a la platja nord daten dels anys trenta i l'inici de la realització, dels anys cinquanta. Al sud de Sant Nicolau, en la platja de Venècia i Rafalcaid, els marellers colonitzaven les terres agrícolament. Després, construïen barraques amb canyes i fusta que acabarien convertint-se en xalets, aprofitant la mare del riu. El 1967 s'hi constituïx una Junta de Contribuents de Venècia amb l'objectiu de dur l'aigua potable.

BENIRREDRÀ

El terme de Benirredrà és molt reduït, 0,40 km², i està voltat pel de Gandia. Rega de les aigües del riu de Vernissa. L'economia s'ha basat tradicionalment en l'agricultura: blat, canyamel i morera en l'edat moderna i, més recentment, productes d'horta i cítrics. El seu entorn natural ha patit un greu procés de degradació a causa de les noves vies de comunicació i del procés industrialitzador. La població, de 1.417 habitants, està situada en la falda de la serra de la Falconera, i forma un continu urbà amb Gandia i Benipeixcar. La proximitat de Gandia ha marcat l'evolució d'esta població, però, a pesar de l'intent d'annexió el 1965, Benirredrà ha mantingut la independència municipal.

El topònim és d'origen àrab, emparentat possiblement amb el nom d'una altra població valenciana, *Beniardà*. Abans de la conquesta cristiana fou una alqueria islàmica dependent del castell de Bairén. Jaume II va donar la població al seu fill Pere de Ribagorça, el qual la va traspassar a Guillem de Castro. En el segle XV fou propietat de Pere Ferrandis d'Ixer, i al començament del segle XVI va pertànyer a la Seu de València. Finalment, en el segle XVIII passà a les mans de Miquel Escrivà i els seus descendents, que des de l'any 1800 es convertiren en comtes de Ròtova. També va ser governat durant un temps pels jurats de la vila d'Ontinyent.

L'església, dedicada a sant Llorenç, va ser filial de la parròquia del Real, de la qual es va desmembrar el 1534, i, al final del segle XVI, el patriarca Joan de Ribera li va atorgar la categoria de parròquia. Aleshores s'annexionà la desapareguda Alqueria Nova, que tenia església dedicada a sant Joan Baptista. L'arxiu parroquial és prou complet: conserva llibres des de l'any 1626 i una interessant sèrie de visites pastorals des del 1644. La rectoria, el senyor feudal i els regidors col·laboraven en la gestió de molts dels assumptes públics.

A mitjan segle XIX, el militar i constructor del tramvia Gandia-Carcaixent, Vicent Alcalà de Olmo, va adquirir la casa comtal, es va casar amb una veïna del poble i va emular els antics nobles amb actes filantròpics, com ara la donació de campanes i la construcció del cementeri, on destaca el panteó familiar. El 1895 naixia, lligat a la parròquia, el que seria el primer dels cercles catòlics obrers de la Safor. En una vora del terme destaca el noviciat de les Mares Esclaves del Sagrat Cor, d'estil neogòtic, construït el 1909 per l'arquitecte basc Epalza. Hi va ser instal·lat un hospital militar durant la Guerra Civil. Encara que propietat gandiana, en la rodalia acull l'ermita de Sant Antoni, al cim d'un contrafort de la serra de la Falconera.

ELEMENTS FÍSICS

Orografia

Alt de la Lletrera
Alt de la Selleta
Alt del Badall
Alt del Barranc Verd
Coll de Rafela
Collado de la Caldereta
Collado de la Cova Negra
Collado de Papai
Collado dels Caragols
Collado dels Mollons
Cova de l'Aigua
Cova de l'Hedra
Cova de la Figuera
Cova de la Recambra
Cova de les Maravelles
Cova del Barranc de l'Infern
Cova del Barranc del
 Garrofer
Cova del Cingle
Cova del Llop
Cova del Parpalló
Cova del Porc
Cova del Racó Tancat
Cova dels Porcs
Cova Oberta
Cova Xurra

Coves del Flare
Covetes del Migdia
el Molló de la Creu
el Molló de la Falconera
el Mondúber
el Reclot
Massís del Mondúber
Muntanyeta de Sant Antoni
Muntanyeta de Santa Anna
Muntanyeta dels Alls
Penya de l'Hedra
Penya de la Barca
Penya del Frontó
Penya del Migdia
Penya del Mirador
Penya Roja
Pla de Minyana
Pla dels Surars
Pla dels Tramussos
Platja de l'Auir
Platja de Venècia
Platja del Grau de Gandia
Puntal dels Tramussos
Serra de la Falconera
Tossal de la Caldereta
Tossal del Tramús

Hidrografia natural

Barranc Ample
Barranc Blanc
Barranc de Beniopa
Barranc de l'Infern
Barranc de la Font del Garrofer
Barranc de la Gota
Barranc de la Pedrera
Barranc de les Coves

Barranc de les Coves del Flare
Barranc de les Revoltes
Barranc del Borrell
Barranc del Llop
Barranc del Molló de la Creu
Barranc del Mondúber
Barranc del Racó de Culla
Barranc Tancat

Barranc Verd
Barranquet Aspre
Barranquet de la Bassa
Barranquet del Cànter
Font de la Caldereta

Font de la Gota
Font del Garrofer
Riu d'Alcoi (o Serpis)
Riu de Sant Nicolau
Riu de Xeraco

Hidrografia artificial

Bassa de Ros
Bassa de Vivanco
Séquia de l'Auir
Séquia de l'Escorredor de Xeresa
Séquia de la Mota de Trénor

Séquia de la Mota dels Arenals
Séquia de la Tancada
Séquia del Molí
Séquia del Rei
Séquia Nova

PRESENCIA HUMANA

Poblament

Alqueria de Rubiols
Alqueria del Gall
Alqueria Laborde
Beniopa
Benipeixcar
Benirredrà
Casa Arbona
Casa Blanca
Casa de Colom
Casa de Company
Casa de la Baronessa
Casa de Nicolau
Casa de Picot
Casa de Rausell
Casa de Sant Joan
Casa de Sant Josep
Casa del Cigró
Casa del Pedregar
Casa del Romeret
Cases de Rústiques

Cases del Racó de Culla
Cases dels Flares
Caseta de Miquel
Caseta del Vicari
Corral de Velázquez
el Grau de Gandia
els Salzers
Gandia
l'Ermida de Marxuquera
la Trilladora
Natzaret
Urb. L'Algar
Urb. Molló de la Creu
Urb. Montepino
Urb. Montesol
Urb. Platja de Gandia
Urb. Porta del Mar
Urb. Santa Marta
Venècia

Partides i paratges

Baix Sant Joan
Benieto
el Barranc Blanc
el Barranc de les Coves
el Barranc Verd
el Borrell
el Camí de la Mar
el Canyar
el Caragol
el Clot de la Mota
el Corral del Moliner
el Lluent
el Molí de Santa Maria
el Montaner
el Moran
el Pla de les Fonts
el Pla de les Pallareses
el Pla de Lloret
el Pla Gran
el Pla Xiquet
el Portalet
el Racó
el Racó de Culla
el Racó de Sant Antoni
el Racó de Tomba
el Racó del Niu
el Racó dels Flares
el Racó Tancat
el Rajolar
el Rausell
el Sifó
el Trobat
els Marenys
els Marenys de Rafalcaid
Finca de Frasquet
Finca de la Baronessa
Finca del Gato
l'Alqueria de Just
l'Alqueria de Martorell
l'Alqueria del Duc
l'Ermita

l'Hort del Comte de Faura
l'Horta
l'Horteta
l'Ull de Bou
la Bandera
la Banyosa
la Bassa
la Caldereta
la Canal
la Casa Blanca
la Casa de les Pallareses
la Costera
la Devesa
la Mallada Verda
la Marjal
la Pedrera
la Redonda
la Revolta de la Falconera
la Senda de València
la Terra Roja
la Torre
la Vela
les Fanecades
les Foies
les Marjals
les Revoltes
les Revoltes de Sant Joan
Marxuquera Alta
Marxuquera Baixa
Racó de la Cova de les
Maravelles
Racó del Bou
Racó del Llop
Racó del Santaner
Racó dels Vinaders
Rafalcaid
Sant Joan
Santa Anna
Sanxo Llop
Xauxa

VIES DE COMUNICACIÓ I ALTRES LLOCS D'INTERÉS

Vies de comunicació

Camí Assagador de la Tancada	Camí del Coet
Camí Assagador de Moran	Camí del Llosar
Camí Assagador del Lluent	Camí del Molí de Vent
Camí de Culot	Camí del Pla de Lloret
Camí de l'Alqueria del Duc	Camí del Pla Xiquet
Camí de l'Ermita	Camí del Racó de Culla
Camí de la Banyosa	Camí del Racó de Tomba
Camí de la Barraca del Guarda	Camí del Racó dels Flares
Camí de la Carrasqueta	Camí dels Marenys
Camí de la Cova Negra	Camí dels Xops
Camí de la Perdició	Camí Vell de Bellreguard
Camí de la Platja de l'Avir	Camí Vell del Grau
Camí de la Séquia de Daimús	Carretera de Barx
Camí de la Séquia del Rei	Carretera de Daimús
Camí de la Torre dels Pares	Carretera de Gandia a Vilallonga
Camí de Pinet	Carretera de Natzaret a Oliva
Camí de Potes	Carretera del Grau de Gandia
Camí de Rafalcaid	Circumval·lació de Gandia
Camí de Sanxo Llop	Ferrocarril del Grau de Gandia
Camí del Camp	Ferrocarril València-Gandia
Camí del Carril	

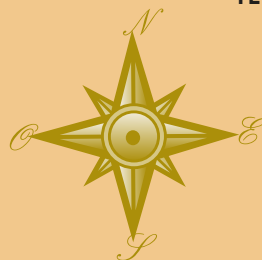
Altres llocs d'interés

Camp de Futbol La Banyosa	Estació de Mercaderies
Camp de tir	Fàbrica de Dulcesol
Camp de Tir del Pla Xiquet	Fàbrica La Vital
Càmping	Formigonera
Castell de Sant Joan (o de Bairén)	Indústria paperera
Cementeri de Gandia	l'Alqueria del Duc
Cementeri de Benipeixcar	Magatzem
Centre comercial	Parc de l'Est
Centre Polítècnic Superior	Poliesportiu de Benirredrà
Col·legi de les Esclaves de Benirredrà	Poliesportiu de Gandia
Depuradora	Polígon Industrial Alcodar
el Morabit	Port del Grau de Gandia
Ermita de Sant Antoni	Supermercat
Ermita de Sant Josep	Torre dels Pares
Ermita de Santa Anna	Vivers

Elements físics

- Capital de municipi
- Nucli de població
- Riu
- Rambla, barranc
- Carretera
- Séquia, fila, braçal
- Ferrocarril
- Muntanya
- Pic, roca
- Cova
- Pas de muntanya

- Font
 - Toll, clotxa
 - Platja
 - Paratge
- SERRA, MASSÍS**

Presència humana

Capital de municipi

Nucli de població

Riv

Rambla, barranc

Carretera

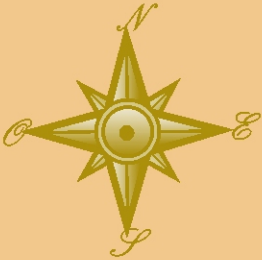
Ferrocarril

Mas, casa

Partida

Hort, subpartida, paratge

TERME DE XERACO

MAR MEDITERRANEI

TERME DE XERESA

Urb. Platja de Gandia

TERME DE BARX

TERME DE PINET

TERME DE LLUTXENT

TERME D'ADOR

TERME DE PALMA DE GANDIA

TERME DEL
REAL DE GANDIA

TERME D'ALMOINES

TERME DE BELLREGUARD

TERME DE
DAIMÚS

**TERME DE
GUARDAMAR
DE LA SAFOR**

TERME DE MIRAMAR

Vies de comunicació i altres llocs d'interés

Capital de municipi

Nucli de població

Riv

Rambla, barranc

Carretera

Ferrocarril

Camí, assagador

Ermita

Càmping

Centre politècnic

Castell

Indústria o taller

Restes arqueològiques

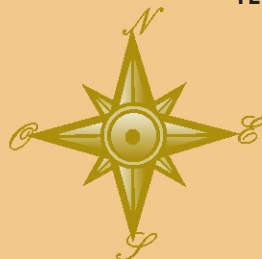
Cementeri

Camp de tir

Instal·lacions esportives

TERME DE XERACO

TERME DE XERESA

MAR MEDITERRANEI

TERME DE BARX

TERME DE PINET

TERME DE LLUTXENT

TERME D'ADOR

TERME DE PALMA DE GANDIA

TERME DEL REAL DE GANDIA

TERME D'ALMOINES

TERME DE BELLREGUARD

TERME DE
DAIMÚS

**TERME DE
GUARDAMAR
DE LA SAFOR**

TERME DE MIRAMAR